

KÖNYVISMERTETÉS.

Szentpétery Imre: A bölcsészettudományi kar története 1635—1935.
(A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem története. IV. kötet.)
Budapest, a Pázmány Péter-tudományegyetem kiadása, 1935. N. 8-r. XIX+
716 l.

Háromszáz évnek kellett 'eltelnie' a mai budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemnek nagyszombati megalapítása után, hogy tudományos módszerekkel készülő, teljes története megírassék. Az egész világra szóló ünnepi alkalom, a háromszázados jubileum, adta meg erre az indítékot. Az előző hét kísérlet 1727-től 1880-ig, mely az egyetem történetét meg óhajtották írni, nagyrészt vagy befejezetlen kiadvány volt, vagy csak kézirat maradt. Szerzőnk felsorolja és jellemzi is őket előttünk fekvő művének bevezetésében. A kísérletek egyike-másika régi jeles tudósok, Kazy Ferenc, Schönwisner István, Fejér György, Pauler Tivadar nevét idézi emlékeztünkbe. Most már azonban valóban föideje volt, hogy az egyetem saját története megírásának becsületbeli feladatát a háromszáz éves főnállás emlékünnepe alkalmából komolyan vette és sikeresen megoldotta.

E nagy feladattal szemben az anyag óriási terjedelménél fogva az egyetem tanácsának természetesen azt a megoldást kellett választania, hogy az egyes karok történetét külön-külön monografiában írassa meg, amelyeket azután egy összefoglaló kötet lesz hivatva egységbe foglalni.

Szentpétery Imre könyve az egyetem két legrégebb fakultása egyikének, a bölcsészeti karnak történetét adja, azét a karét, mely a hittudományi karral együtt Pázmány alapítása s az egyetem működésének megindulása óta a jogi kar felállításáig az egyetemet kizárólag alkotta. Ez volt az egyetlen kar, mely fennállott az egész 300 esztendő alatt. (A teológiai kar 1790—1805-ig meg volt szüntetve.)

Ennek a nagy multnak történetét megírni nem volt könnyű és egyszerű feladat. Az első 150 esztendőre vonatkozó források igen hézagosak. A jezsuita rend feloszlata, működésének megszűnése az egyetem életére vonatkozó források nagyrésztét szétszórta, sőt megsemmisítette. A második 150 esztendő történetének feldolgozása meg azért állította nehéz feladat elé könyvünk szerzőjét, mert a más karoknál sokkal több tanszéket magában foglaló s voltaképen öncélú tudományokat művelő bölcsészeti kar életére és működésére vonatkozó iratok a XVIII. század vége óta rendkívüli mértékben megsokasodtak s a XIX. században rohamosan fölszaporodtak. Sajnos azonban, hogy nem mindig a legbecesebbek és történeti szempontból legfon-

tosabbak maradtak fenn. Különösen nagy nehézséget okozott a rendelkezésre álló anyag feldolgozásában a bölcsészeti kar élettörténete legértékesebb és legérdekesebb részének, a kar tudománytörténeti jelentőségének, ismertetése. A nagy karon képviselt számos tudományágnak egymástól messzire eltérő volta, a szakok sokfélesége, a köztük való eligazodás bonyolultsága erős próbára tette a feladattal megbízott tudós professzor szintézisének erejét, bármily kiváló történetíró is. A feladatot még megnehezítette az, hogy szerzőnk nem kívánt csupán a külső események krónikása lenni, hanem a belső fejlődés pragmatikus előadására is törekedett. Azt akarta bemutatni — s ez teljes mértékben sikerült is — mi volt a szerepe a karnak a magyar tudományosság művelésében és kifejlesztésében, mi volt a tudománytörténeti jelentősége, a szaktudományok miként állottak szoros kapcsolatban a kar belső életével és oktató működésével. Szentpétery Imre ennek az egységnek megrajzolását tekintette voltaképeni céljának és feladatának. A könyv terjedelmének bizonyos mértékű korlátai mellett ez az egységre törekvés is oka volt annak, hogy szerzőnk sok, egyébként érdekes és tanulságos részletnek előadására, pl. egyes tanszékek vagy tudományágak történetének tüzetes és részletes feldolgozására, nem terjeszkedhetett ki. Mindamellett sajátos beosztása ellenére — mely szerint az 1848 előtti és utáni anyag tárgyalásában nem egyforma szerkezeti beosztással élt, az 1848-ig terjedő két nagy korszaknak, a jezsuita kornak és a két *Ratio educationis* korának, belső egységét nem bontotta fel kisebb időszakokra, az 1848 utáni, nem egészen százszázéves korszakot ellenben igen — mégis egységes áttekintést kapunk a nevezetesebb, főképpen a nemzeti tudományágak fejlődéséről, s a mű minden olvasója világos képet alkothat magának az öt érdeklő tudományzak sorsáról az első és legjelentékenyebb magyar egyetemen.

Messze vezetne s szinte lehetetlen feladatot róna reánk, ha e rövid ismertetés keretében szerzőnket el akarnók kísélni egész útján s történeti adatai és fejtegetései nyomán valamennyi tudományak magyarországi egyetemi szerepéről számot akarnánk adni. Olvasóinkat bizonyára az érdeklő első-sorban, miképpen érvényesülnek a kar életében és működésében azok a tudományos törekvések, melyek egyik legnemzetibb tudományszakunknak, a magyar irodalomtörténeti tudománynak, fölvirágozására vezettek; mik a kapcsolatai e tudós karnak a magyar irodalomtörténeti tudománnyal, az irodalmi kutatással, irodalomtörténetírással; fűződik-e hozzá oly kiváló tudósok működésének emléke, kiknek tudománytörténeti jelentősége elhatározó volt e szak-tudománynak ma már tagadhatatlanul hatalmas fejlődésére; segítették-e őket törekvéseikben az egyetem különféle tudományos intézményei?

Szerzőnk könyvében megkapjuk a választ kérdéseinkre, s e válasz valóban fölemelő és megnyugtató. Nem hagy kétségben az iránt, hogy amióta a magyar irodalomtörténet — bár elég későn és lassú fejlődéssel — megszületett, nemzeti s nemzetnevelői értékének megfelelően tekintélyre tévészt, az egyetemen is mindinkább többen s mind kiválóbb elmék érdeklődését hódította meg és lelkes munkásságát foglalta le. Ha végigtekintünk azokon a tudósokon, akik a budapesti egyetem bölcsészeti karának magyar irodalomtörténeti tanszékén működtek Révai Miklóstól és Horvát Istvántól kezdve napjainkig, kétséget kizáróan megállapíthatja az utókor, hogy a már említ-

tetteken kívül Toldy Ferencben, Gyulai Pálban, Greguss Ágostban, Beöthy Zsoltban, Riedl Frigyesben, Katona Lajosban és más jeles irodalomtörténeseinkben a magyar tudománynak oly nagyjai oktatták a budapesti egyetemen a nemzet ifjúságát a magyar nemzeti lélek legtitkosabb mélységeit reveláló, a magyar nemzeti művelődés legbensőbb lényegét alkotó tudományos működés történetére, akiknek nevéhez teljes dicsőséggel fűződik e nemzeti szempontból talán legnevezetesebb tudományunk, a magyar irodalomtörténet megalapításának és fölvirágoztatásának érdeme. S épen ennek tudatában sajnáljuk, szinte a mű hiányának érezzük azt, hogy az egyetem történetének megírását intéző bizottság az élő személyek működése ismertetésének és méltatásának mellőzését határozván el, nem volt meg a lehetősége könyvünk szerzőjének a budapesti magyar irodalmi tanszék tudománytörténeti kiváló jelentőségét egészen napjainkig, az egyetem háromszázados jubiláris esztendejéig menőleg föltárni és kísélni.

E tudománytani jelentőséget figyelembe vévén, érdeklődéssel olvassuk Szentpétery könyvében azoknak a nem csekély küzdelmeknek történetét, melyek az egyetemen tudományszakunk tanszékének megalakulása körül lefolytak s a későbbi virágkornak lehangoló és bizonyos mértékig vigasztalan előzményeit alkották. E küzdelmeknek nemzeti szempontból való fontosságához képest Szentpétery műve II. részében, mely a bölcsészeti kar működését a két *Ratio educationis* korában (1773—1848) ismerteti, részletesen tárgyaló külön fejezetet szentel a magyar nyelv és irodalom ügyének a kar akkori életében, mert ez az úgy a nemzeti nyelvért folytatott több mint félszázados politikai küzdelemnek nem jelentéktelen és sok tekintetben tanulságos részlete volt. Tulajdonképen két rokon dologról volt szó egyidejűleg: a magyar nyelvnek a tanítás nyelvül való behozataláról és a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékének felállításáról meg fejlődéséről. A kettő elvileg is összefügg egymással és a bölcsészeti kar történetébe mind a kettő belekapcsolódik. Már az 1790 júniusában kezdődő országgyűlésen, s azon kívül is, egyre erősebben nyilvánult a követelés a magyar nyelvnek jogaiba iktatása iránt s ennek kifejezéseként a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékének szervezése iránt, amit pályázat kiírása nélkül 1791 áprilisában Vályi Andrásnak magyar nyelvi és irodalmi egyetemi tanárrá történő kinevezése valósított meg — a magyar nyelv és irodalom tanszéke ekkor még nem tartozott a bölcsészeti karhoz, hanem karközi volt. Szerzőnk az első ily szakprofesszor, Vályi András egyetemi működésének körülményeit ismertetve, kénytelen megállapítani, hogy irodalmi munkásságában nem szaktárgyának, hanem inkább a földrajznak művelését tartotta feladatának. Vályi tíz évi egyetemi tanársága után elhúnyván, a szorosán vett irodalomtörténet igazán csak Révai Miklóssal vonult be a bölcsészeti karba 1802-ben, sajnos csak rövid időre, Révainak néhány év múlva bekövetkezett haláláig. Mert a nagy Révait, az *Antiquitates* I. kötetének szerzőjét, a *Halotti beszéd* első tudós magyarázóját, 1807-ben ismét tudománya szempontjából rendkívül gyönge utód, a sajnos csak 1830-ban nyugdíjazott Czinke Ferenc követte. Bizonyos, hogy ezek az évek teljesen jelentéktelenül és eredménytelenül múltak el tudományszakunk történetére nézve. A nemzeti fölemelkedés éveinek első évtizedei nem teremtek meg irodalomtörténetírásunk biztos fejlődésének alapját, legalább is

az illetékes egyetemi tanszék közreműködésével nem. Czinke távozása után azonban — bár hét évi huzavonával — 1837-ben ismét oly korszak következett, mely tudományos szempontból délibábos volt ugyan, de a nemzeti lélek kifejlesztésében és erősítésében — báró Eötvös József vallomásából tudjuk — szinte korszakot alkotó egyetemünk történetében is.

Szentpétery Imre lelkes szavakkal méltatja Czinke utódának, Horvát Istvánnak, egyetemi és irodalmi működését, melynek lényegét — bár a kritika gyeplőinek elvetésével — hazájának, nemzetiségének és nyelvének szeretete alkotta. Horvát István 1846-ban bekövetkezett halálával interregnum állott be a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékén, melynek sokáig való elhúzódságát természetesen a szabadságharc utáni szomorú politikai állapotok is okozták. Csak a Bach-rendszer bukása után, 1861-ben foglalhatta el Toldy Ferenc személyében újra olyan tudós a magyar nyelv és irodalom tanszékét, aki erre mindenképpen hivatott volt, s akinek nevéhez végre a magyar irodalomtörténet tudományának új korszaka, a felvirágozás kora fűződik.

Bár a magyar nyelvi és irodalmi tanszék ügyének nehéz kialakulása is érzékelteti a magyar nyelv érvényesülésének küzdelmes voltát, könyvünk szerzője a tanszék történetével párhuzamosan megrajzolja művében a tanítás magyar nyelvének behozatalára vonatkozó folyamatot is, amennyiben annak egyik fejezete a bölcsészeti kar történetébe kapcsolódik. Megelégedéssel olvassuk azoknak a férfias és hazafias nyilatkozatoknak tartalmát, melyeket szerzőnk a bölcsészeti kar 1840/41-iki irataiból — hámozott ki, s melyek bizonyítják, hogy nemcsak a magyar nyelv és irodalom tanára, de a legkülönbözőbb szakok tudós képviselői is, Schedius Lajos, Jedlik Ányos, Reseta János, Ranolder János mennyire szívükön viselték nemzeti nyelvünk tudományos érvényesülésének ügyét. Könyvünknek ez a fejezete kitűnő összefoglalását adja a bölcsészeti kar érdemeinek a magyar nyelvért vívott küzdelmekben.

A bölcsészeti kar életében 1848-tól eltelt közel 100 esztendő történetét két szakaszban — 1848-tól 1867-ig, s onnan napjainkig — tárgyalván, szerzőnk a szabadságharc korában főleg Eötvös József terveit és intézkedéseit ismerteti, majd Thun Leó gróf közoktatási kormányzatának azokat az eseményeit, melyek az egyetemre általában s a bölcsészeti karra is vonatkoznak.

Tudományszakunk szempontjából értékes anyagot az 1867 óta végbe ment nagyarányú fejlődés rajzában kapunk ismét. Ennek a korszaknak megrajzolásánál, kivált báró Eötvös József, második miniszterségének és a Trefort-korszaknak, majd a Trefort halálától a világháborúig s végül a jelenkorig történt fejleményeknek elbeszélésében, Greguss Ágost, Toldy Ferenc, Gyulai Pál, Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes, Katona Lajos tanszékeinek történetében s e jeles tudósok egyetemi és tudományos működésének összefoglalásában és jellemzésében mutatkozik szerzőnk történetírói készsége.

Tudományosságunk története és értékelése szempontjából igen becsek azok a megállapítások és ítéletek, melyekkel e szaktudomány egyetemi nagyjainak röviden, de tömören ismertetett munkásságát kíséri. Toldy Ferencről, a magyar irodalomtörténetírás atyjáról, utódjának, Gyulai Pálnak ítéletét közli, azt hogy «Toldy utolsó bajnoka volt annak a hős csapatnak, amely-

nek irodalmunk újjászületését köszönhetjük», s hogy «úgyzólván egy egészen új hazai tudományt alapított meg, nemzeti irodalmunk történetét»; Gyulai Pálról, a mai irodalomtörténetírók idősebb nemzedékének mesteréről pedig megállapítja, hogy «mikor 1876-ban a tanszék nyilvános rendes tanára lett, benne a tanszékre a legkiválóbb magyar kritikusok, essayisták és szép-irodalmi írók egyike került», s hogy «a magyar irodalomtörténet tanszékén maga is egy darab élő magyar irodalomtörténet volt». Hasonló módon kapjuk meg tömör, pregnáns mondatokban az irodalomtörténet többi jeles tanárának, Széchy Károlynak, Katona Lajosnak, Négyesy Lászlónak, Riedl Frigyesnek — az örökkévalóságba eltávozott kortársainknak — mint tudósoknak és tanároknak jellemzését, bár egyik-másik korai halála miatt alig egy-két évig működhetett tanszékén. Különösen meleg hangon szól szerzőnk Riedl Frigyesnek, a magyar ifjúság egyik legkiválóbb és legkedveltebb nevelőjének érdemeiről. Szerzőnk történeti fejtegetései során voltaképpen a mi tudományszakunk egyetemi történetének lapjaira tartoznak azok a részletek is, melyek Greguss Ágostnak és Beöthy Zsoltnak, az esztétika tanárainak működéséről szólnak, mert mindkettőnek munkássága szoros kapcsolatban volt irodalomtörténelmünk fejlődésével. Érdemeiket e tekintetben sohasem szabad felednünk.

Mindez, amiről vázlatos ismertetésünkben szólottunk, természetesen Szentpétery Imre hatalmas könyvének csak egyik bennünket érdeklő főtémájára, a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanítására s a tanszék tanárainak tudományos munkásságára révén történt fölvirágozására vonatkozik. Az az óriási művelődés- és tudománytörténeti anyag, amely a mi témánkon kívül földolgozva van, szinte áttekinthetetlen volna, ha Szentpétery Imrénének történetírói munkássága során kifejlett tudós készségei, kitűnő felosztásával és anyagesorportosításával, általában tudományos módszerével nem segítették volna őt az embarras de richesse-nek néha szinte kellemetlenné váló helyzetében. Mikor azonban az érdeklődő olvasó, kinek valóban nagy elhatározást kell föllindítania magában, hogy e 700 lapnál is többre terjedő mű elolvasására erőt merítsen, végigjutott a rendkívül gazdag történeti anyagon, megismerkedett az egyetem első tanulmányi rendszerével, a külső eseményekkel, a jezsuita vezetés idejében kifejlesztett szervezettel és szokásokkal, a tanítás anyagával és módszerével, az akkori tanárok és hallgatók jellemrajzával, a bölcsészeti kar működésének mérlegével a tudomány szempontjából és szerepével a nemzetnevelésben — majd megismerkedett a bölcsészeti karnak a két *Ratio educationis* korában létrejött reformjával, a magyar nyelv szerepével a tanításban, a kar újabbkori életének s főként a tanszékeknek történetével, az akkori tanárképzés szervezetével, végül az 1848-tól napjainkig eltelt éveknek főntebb vázolt történetével: egy nagy távlatú történeti képnek művészi benyomásaival, teljes elismeréssel és avval, a megnyugvással teheti le a könyvet, hogy nagyjelentőségű történetírói feladatnak kitűnő megoldásával áll szemben, mely szerzőjének tudományos erejét és készségét nemcsak próbára tette, de fényesen igazolta is. Szentpétery Imre könyve újabb művelődéstörténeti irodalmunknak egyik legérdekesebb és legbecesebb alkotása.

GYULAI ÁGOST.